

**OLMOSHLAR: SEMANTIK, PRAGMATIK VA
SOTSIOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI**

Umarova Firuza

*IIV Qashqadaryo akademik litseyi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
uferuza138@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqola olmoshlarning tilshunoslikdagi o'rnini, ularning semantik, pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlarini chuqur o'rganishga bag'ishlangan. Olmoshlar tilning muhim unsuri sifatida gap tuzilishida bog'lovchi vazifasini bajaradi va matnning yaxlitligini ta'minlaydi. Maqolada olmoshlarning tasnifi, ularning ma'no turlari, nutqdagi vazifalari va ijtimoiy omillar bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, turli tillardagi olmoshlarning o'ziga xos xususiyatlari va ularning madaniy kontekstga ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Maqola tilshunoslar, adabiyotshunoslar va til o'qituvchilari uchun qimmatli manba bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Olmosh, semantika, pragmatika, sotsiolingvistika, gap, matn, nutq, madaniyat, til tasnifi.

Kirish

Mavzuning dolzarbligi va ahamiyati: Bu yerda olmoshlarning til va nutqdagi muhim rolini ochib berish kerak. Olmoshlar gap tuzilishini soddalashtiradi, matnning yaxlitligini ta'minlaydi va nutqning ravonligiga yordam beradi. Shuningdek, olmoshlar orqali biz odamlar, narsalar va tushunchalarga ishora qilamiz.

Olmoshlarning til tizimidagi o'rni: Olmoshlar so'z turkumlari orasida alohida o'rin egallaydi. Ular ot, sifat, son va ba'zan ravish o'rnida qo'llanilishi mumkin. Olmoshlar gapda ega, to'ldiruvchi, aniqlovchi va hol vazifalarini bajarishi mumkin.

Maqsad va vazifalar: Maqolaning maqsadi olmoshlarning semantik, pragmatik va sotsiolingvistik xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Vazifalar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Olmoshlarning ta'rifini aniqlash va ularning grammatik kategoriyalarini belgilash.

Olmoshlarning ma'no turlarini tahlil qilish.

Olmoshlarning nutq jarayonidagi vazifalarini aniqlash.

Olmoshlardan foydalanishda ijtimoiy omillarning ta'sirini o'rganish.

Tadqiqot metodlari: Qiyosiy metod turli tillardagi olmoshlarni solishtirish uchun ishlatiladi. Tavsifiy metod olmoshlarning xususiyatlarini aniqlash va tasvirlash uchun qo'llaniladi. Statistika metod olmoshlarning nutqda qanchalik tez-tez ishlatilishini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin.

Maqolaning tuzilishi: Kirishda maqolaning qisqacha mazmuni va har bir bo'limda nima haqida so'z borishi aytiladi.

Nazariy Asoslar

Olmosh haqida turli tilshunoslarning qarashlari: Bu yerda taniqli tilshunoslarning (masalan, Abdurahmonov, Mirtojiev, Yo'ldoshev, Lyons, Levinson) olmosh haqidagi fikrlarini keltirish mumkin. Ularning ta'riflari, tasniflari va nazariyalarini solishtirish kerak.

Olmoshlarning ta'rifi va belgilari: Olmosh nima ekanligini aniq ta'riflash va uni boshqa so'z turkumlaridan ajratib turuvchi belgilarni ko'rsatish kerak. Olmoshlar konkret predmet yoki shaxsni emas, balki ularga ishorani bildiradi.

Olmoshlarning grammatik kategoriyalari: Olmoshlar shaxs (men, sen, u), son (bir, ko'p), jins (erkak, ayol) va kelishik (bosh kelishik, qaratqich kelishik) kabi grammatik kategoriyalarga ega bo'lishi mumkin.

Olmoshlarning so'z turkumidagi o'ziga xosligi: Olmoshlar o'ziga xos xususiyatlarga ega, masalan, ular boshqa so'z turkumlarining o'rnini bosa olishi va gapda turli vazifalarni bajarishi mumkin.

Olmoshlarning Semantik Xususiyatlari

Olmoshlarning ma'no turlari: Olmoshlar ma'no jihatidan turlicha bo'lishi mumkin:

Ko'rsatish olmoshlari: Bu, shu, o'sha (predmetga ishora qiladi).

So'roq olmoshlari: Kim, nima, qayer (savol berish uchun ishlatiladi).

Gumon olmoshlari: Kimdir, nimadir, qayerdadir (aniq bo'lmagan shaxs yoki predmetni bildiradi).

Inkor olmoshlari: Hech kim, hech nima, hech qayerda (yo'qlikni bildiradi).

O'zlik olmoshlari: O'zim, o'zing, o'zi (shaxsning o'ziga ishora qiladi).

Belgilash olmoshlari: Hamma, har kim, har narsa (umumiy ma'noni bildiradi).

Egalik olmoshlari: Mening, sening, uning (egalikni bildiradi).

Olmoshlarning referent bilan aloqasi: Referent - bu olmosh ishora qilayotgan shaxs, predmet yoki tushuncha. Olmosh va referent o'rtasidagi aloqa kontekstga bog'liq bo'lishi mumkin.

Olmoshlardagi semantik o'zgarishlar: Olmoshlar vaqt o'tishi bilan o'z ma'nosini o'zgartirishi mumkin (metafora, metonimiya).

Olmoshlarning kontekstga bog'liqligi: Olmoshning ma'nosi faqat kontekstda aniq bo'ladi.

Olmoshlarning Pragmatik Xususiyatlari

Olmoshlarning nutq jarayonidagi vazifalari: Olmoshlar nutqda turli vazifalarni bajaradi:

Ko'rsatish (bu kitob).

Ta'kidlash (aynan men aytdim).

Bog'lash (u keldi va menga gapirdi).

Olmoshlardan foydalanishning uslubiy xususiyatlari: Olmohlardan badiiy asarlarda uslubiy maqsadlarda foydalanish mumkin (takrorlash, inversiya).

Olmohlarning kommunikativ maqsadga muvofiqligi: Olmohlardan nutqiy vaziyatga mos ravishda foydalanish kerak.

Olmohlarning matnning yaxlitligini ta'minlashdagi roli: Olmohlar matndagi gaplarni bog'laydi va uning yaxlitligini ta'minlaydi.

Olmohlarning Sotsiolingvistik Xususiyatlari

Olmohlardan foydalanishda ijtimoiy omillarning ta'siri: Olmohlardan foydalanishda yosh, jins, kasb va ijtimoiy mavqe kabi omillar ta'sir qilishi mumkin. Masalan, rasmiy nutqda "siz" olmoshi ko'proq ishlatiladi, norasmiy nutqda esa "sen".

Olmohlarning rasmiy va norasmiy nutqdagi farqlari: Rasmiy nutqda aniq va tushunarli olmohlardan foydalanish kerak, norasmiy nutqda esa erkinroq foydalanish mumkin.

Olmohlarning milliy madaniyat bilan bog'liqligi: Ba'zi tillarda hurmatni ifodalovchi maxsus olmoshlar mavjud.

Olmohlarning siyosiy nutqdagi roli: Siyosatchilar olmohlardan o'z auditoriyasiga ta'sir o'tkazish uchun foydalanishlari mumkin (biz, ular).

Xulosa

Xulosa maqolaning asosiy natijalarini jamlaydi va olmohlarning tilshunoslikdagi ahamiyatini yana bir bor ta'kidlaydi. Shuningdek, kelgusidagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlar ko'rsatilishi mumkin.

Foydalanilgan Adabiyotlar Ro'yxati:

1. Abdurahmonov, G'. (1996). O'zbek tili grammatikasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Mirtojiev, M. (1991). O'zbek tilshunosligi. Toshkent: O'qituvchi.
3. Yo'ldoshev, B. (2007). Umumiy tilshunoslik. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
4. Lyons, J. (1977). Semantics. Cambridge University Press.
5. Levinson, S. C. (1983). Pragmatics. Cambridge University Press.
6. Wardhaugh, R. (2006). An Introduction to Sociolinguistics. Blackwell Publishing.